

ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน บนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ฝั่งตะวันออก จังหวัดปทุมธานี

STRATEGIES FOR DEVELOPMENT OF COMMUNITY ECONOMY BASED ON FOUNDATION ECONOMIC CULTURE IN EASTERN AREA OF PATHUMTHANI PROVINCE

ทอแสงรวี ถีตะแก้ว
Torsangravee Teetakaew

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
Phranakhon Rajabhat University.

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพบริบท สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ศึกษาวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานราก การพึ่งตนเอง ความเข้มแข็งในชุมชน และเพื่อสร้างและประเมินยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานราก ในพื้นที่ฝั่งตะวันออกจังหวัดปทุมธานีด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างคือ เกษตรกรดีเด่น ผู้นำชุมชน ประธานวิสาหกิจชุมชน ประธานกลุ่มสหกรณ์การเกษตร และเจ้าหน้าที่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน 33 คน ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสอบถาม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ร้อยละ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการศึกษาพบว่า ผู้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม ซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมฐานรากที่มีมาช้านาน ปัญหาด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนมี 5 ด้าน ได้แก่ 1) ขาดความเข้มแข็งของสังคมและชุมชน 2) ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจชุมชน 3) ขาดแรงจูงใจให้เกิดค่านิยมที่มีต่อสังคมเกษตรยุคใหม่ เพื่อให้เกษตรกรมีความรักความผูกพันต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม 4) ขาดความรู้ในการนำทรัพยากรธรรมชาติไปใช้อย่างถูกวิธี 5) ขาดความรู้ในการนำเทคโนโลยีมาใช้อย่างถูกวิธี

ยุทธศาสตร์ที่ได้มี 6 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการเพาะปลูกนำมาใช้ประโยชน์ให้ได้มากที่สุด 2) การสร้างแรงจูงใจให้เกิดค่านิยมต่อสังคมเกษตรยุคใหม่และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้เกษตรกรมีความรัก ความผูกพันต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา 3) การพัฒนาความรู้ของเกษตรกรเพื่อเสริมสร้างศักยภาพการประกอบการ การผลิตการจำหน่าย และการจัดการวิสาหกิจชุมชน 4) พัฒนาศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อรักษาไว้ให้เยาวชนหรือผู้สนใจได้ใช้เป็นที่ศึกษาเรียนรู้ แลกเปลี่ยน

ประสบการณ์ 5) การพัฒนาด้านปัจจัยแวดล้อมด้านระบบเศรษฐกิจชุมชน สังคม ของเกษตรกรให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน 6) การพัฒนาการทำเกษตรแบบปลอดภัย

ยุทธศาสตร์ที่สร้างขึ้นมีความเหมาะสมต่อการนำไปใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และจะทำให้สามารถสร้างชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งแบบสมดุล ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน บนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานราก ในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานีได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: เศรษฐกิจชุมชน

Abstract

The purposes of this qualitative research were to study the context and problems relating to development of community economy, to find out the foundation economic culture, self-reliance and community strength and to establish and evaluate the strategies for development of community economy based of the foundation economic culture in the eastern area of Pathumthani province. The samples comprised 33 distinct farmers, community leaders, chairpersons of community enterprises, chairpersons of agricultural cooperatives and relevant officials. The research tools consisted of in-depth interview, questionnaires, non-participatory observation and focus group discussion. The statistics utilized in this research were mean, percentage and standard deviation.

The research results revealed that the majority of the informants practiced agriculture which was regarded a long-lasting foundation economic culture. There were five problems affected the development of community economy including 1) weakness of society and community, 2) lack of knowledge of community economy system, 3) lack of motivation and value of a new agricultural society to encourage farmers to practice this occupation, 4) lack of right knowledge of consuming natural resources and environment and 5) lack of knowledge of using a proper technology.

There were six strategies found in this research: 1) Natural resources and environment were developed for the most benefits of agriculture. 2) Motivation and value of a new agricultural society and local culture was established so that farmers were bound to practice agriculture. People-centered development was also emphasized. 3) Their knowledge was developed to promote their potential for running business, producing, distributing and managing community enterprise. 4) Community sufficiency economy learning center was developed so that youths and those who were interested could study and exchange their experiences at this center. 5) Surrounding factors of system of community economy and society of the farmers were properly developed for present conditions. And 6) Non-toxic agriculture was developed.

The constructed strategies were suitable to be applied for their agriculture, strengthened the community in good balance and affected the sustainable development of community economy based on foundation economic culture in the eastern area of Pathumthani province.

Keyword: Local community economy

บทนำ

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในด้านการกำหนดนโยบายการพัฒนาของไทย คือ การที่นโยบายนั้นมาจากความคิดสรุปจากผู้กำหนดนโยบายที่มองเห็นปัญหาในมุมมองของคนภายนอก ดังนั้น นโยบายหรือยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ไม่ประสบความสำเร็จจึงเป็นเพราะนโยบายถูกกำหนดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาไม่ตรงจุด เป็นการแก้ปัญหาในมุมมองกว้างซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพบริบทและความต้องการของชุมชน ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด คือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ หรือแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดดบนพื้นฐานแนวคิดแบบทุนนิยม และแนวทางการพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาตามแบบอย่างของชาติตะวันตก และความเป็นตะวันตกที่เจริญทางด้านวัตถุนิยม ทำให้คุณค่า และปทัสถานของสังคมเป็นสังคมที่เอื้อต่อกระบวนการสะสมทุน การผลิตขนาดใหญ่ การพึ่งพิง เทคโนโลยี องค์กรความรู้ และบุคลากรจากต่างประเทศ

ผลจากการพัฒนาดังกล่าวเป็นที่ปรากฏในปัจจุบันว่า ในด้านของการเติบโตทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมทางสังคมนั้นเราได้พัฒนาอย่างทัดเทียมกับนานาชาติตะวันตกแต่ความเจริญเติบโตนั้นก็มาพร้อมกับความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะปัญหาสังคมและบุคลากร ทำให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 เป็นต้นมาได้เปลี่ยนจากการพัฒนาเศรษฐกิจมาเป็นการพัฒนาคนให้คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) [1] อีกเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้สังคมตั้งคำถามกับยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจของประเทศ คือ วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดในปี พ.ศ. 2540 หรือ วิกฤตต้มยำกุ้งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางของเศรษฐกิจ

ที่เติบโตด้วยเงินตรา มากกว่าการทุ่มเทไปยังภาคการผลิตที่แท้จริง และเป็นจุดเริ่มต้นของการหวนกลับมาয়แนวคิดของการพออยู่พอกิน อยู่อย่างพอเพียง [2] ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ หรือที่รู้จักกันว่า “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งมีใจความสำคัญของการให้บุคคล องค์กร หรือชุมชนที่นำไปใช้ สามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีเหตุผล มีความเป็นกลาง และมีภูมิคุ้มกันที่ตีบนพื้นฐานของภูมิความรู้และคุณธรรม [3] และเป็นไปตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า สาเหตุที่สังคมไทยเกิดวิกฤตการณ์ด้านเศรษฐกิจเพราะขยายการผลิตมากเกินไปจึงต้องแก้ไขด้วยการใช้เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ [4]

มีข้อสังเกตว่า หลังจากแนวคิดทุนนิยมแพร่ขยายไปทั่วโลกด้วยกลไกที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ ซึ่งมาพร้อมกับความเจริญก้าวหน้าของระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและอินเทอร์เน็ต แนวคิดความเป็นสากลนิยมก็ได้เกิดขึ้นและถูกวิพากษ์ในแวดวงรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศว่า เป็นเครื่องมือของประเทศมหาอำนาจหรือประเทศพัฒนาแล้ว ที่มีทรัพยากรจำกัดในการขยายความมั่งคั่ง จึงจำเป็นต้องหาฐานทรัพยากรการผลิตใหม่ๆ ซึ่งการขยายแนวคิดนี้ได้รับการยอมรับในดินแดนอื่น จำเป็นต้องเผยแพร่ค่านิยม อุดมการณ์ทางการเมือง และระบบเศรษฐกิจให้เป็นไปในทางเดียวกันแม้กระทั่งการเกษตรถูกแปรเปลี่ยนวิถีการผลิตเป็นอุตสาหกรรมเกษตร เช่น การเกษตรของไทยที่ถูกทำลายวิถีวัฒนธรรมการเกษตรด้วยการเพาะปลูกเป็นเชิงอุตสาหกรรม รวมถึงการส่งเสริมให้มีการใช้ปุ๋ยเคมีหรือปุ๋ยอินทรีย์ ซึ่งเป็นผลผลิตที่เสริมมาจากผลิตภัณฑ์น้ำมันที่ไทยต้องหาซื้อนำเข้ามาจากต่างประเทศทำให้เกิดการเสียดุลการค้าระหว่างประเทศ [5] อย่างไรก็ตาม ระบบความคิดเช่นนี้ได้ถูกท้าทายจากกลุ่มประเทศสังคมนิยม

และคอมมิวนิสต์ที่ต้องการเน้นการพึ่งพาตนเอง ด้วยระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง และการปิดประเทศรับอิทธิพลจากตะวันตก รวมถึงแนวคิดชุมชนนิยมที่มีความเชื่อว่ากระแสโลกาภิวัตน์จะถูกแทนที่ด้วยการตื่นตัวของชุมชนหรือท้องถิ่นนิยม [6] ซึ่งเชิดชูวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น และพยายามสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อดำเนินการกระแสโลกาภิวัตน์ แนวคิดนี้ปรากฏคิดในลักษณะของระบบเศรษฐกิจกระแสรอง เช่น เศรษฐศาสตร์ชุมชน เศรษฐกิจวัฒนธรรม [7] มีการแก้ปัญหาด้วยการรวมกลุ่มจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อการลงทุน ลงทุนกันในการแปรรูปสินค้าทางการเกษตร เพื่อที่จะสร้างความเข้มแข็งในดำเนินกิจกรรมต่างๆ กับบุคคลภายนอก และแบ่งปันหรือรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็จัดอยู่ในกลุ่มนี้เช่นกัน [8]

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน หรือการเชิดชูคุณค่าของวัฒนธรรมนั้นได้ถูกผลักดันให้เกิดขึ้นในประเทศไทยเช่นกัน แต่กระบวนการผลักดันให้เกิดเป็นแนวทางกำหนดนโยบายสาธารณะหรือยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นความเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศในภาพรวมมากกว่าทำให้ยุทธศาสตร์การพัฒนาไม่อาจตอบโจทย์ระดับชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลายในด้านภูมิศาสตร์และวิถีวัฒนธรรม แม้กระทั่งแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นที่รู้จักทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ

ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี เนื่องจากมีความสนใจในสภาพของพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการทำการเกษตร แต่ก็ได้เปรียบในด้านคมนาคมขนส่ง มีการขยายเมือง และเขตโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งการลงพื้นที่ศึกษาในเบื้องต้นพบว่ามีปัญหาในด้านความเป็นอยู่ การต่อยอดทางเศรษฐกิจและความเข้มแข็งของชุมชนนำมาสู่คำถามสำหรับการวิจัย ดังนี้

1) สภาพบริบทของพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานีและสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเป็นอย่างไร

2) วัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานราก วิถีชีวิต และการประกอบอาชีพของคนในชุมชนเป็นอย่างไร

3) ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานีเป็นอย่างไร

ผู้วิจัยจึงเลือกแนวทางการวิเคราะห์ชุมชนตามตัวแบบ TERMS MODEL ซึ่งถูกสร้างขึ้นเพื่อวิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชนและเป็นตัวแบบที่สร้างขึ้นบนฐานความคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็ง (SWOT Analysis) ซึ่งตามตัวแบบ TERMS นั้น การที่ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองได้นั้น จำเป็นต้องมีตัวแปรสำคัญ 5 ประการ คือ

T - Technology หมายถึง เครื่องไม้เครื่องมือประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพเกษตรกรรม ช่วงแรกเป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology) ในช่วงของการก่อร่างสร้างตัวของชุมชนที่เรียกว่า “ทำมาหากิน” ต่อเมื่อผ่านช่วงนั้นไปแล้ว เครื่องมือก็อาจก้าวหน้าขึ้นและใหญ่ขึ้น ในช่วง “ทำมาค้าขาย”

E - Economic หมายถึง ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นทั้งเหตุและตัวผล หมายถึง การที่จะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ต้องอาศัยปัจจัยเศรษฐกิจ เช่น ทุน แรงงาน ที่ดิน และการจัดการ (Management) การเป็นตัวผล หมายถึง ภาวะที่พอมีพอกิน ไม่อึดอัดขัดสน

R - Resource หมายถึง ปัจจัยทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำ ที่ดิน ป่าไม้ ที่จะทำให้อุณหภูมิชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ถ้าชุมชนมีสิ่งเหล่านี้ก็ให้นำมาใช้ประโยชน์ ถ้าชุมชนไม่มีก็ต้องแสวงหามาหรือก่อให้เกิดขึ้นในชุมชน เช่น สร้างสระขังน้ำไว้กิน ไว้ใช้

M - Man หรือ Mental หมายถึง การมีคนที่หัวใจแกร่งกล้า ไม่กลัวปัญหาอุปสรรค ขยันขันแข็งประกอบการงานจนบรรลุเป้าหมาย

S - Socio-cultural หมายถึง กลุ่มคนและระเบียบสังคม หรือตัววัฒนธรรม การที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้ชุมชนต้องมีผู้นำที่เข้มแข็ง ผู้นำระยะแรกจะต้องเป็นผู้ที่มีความเด็ดขาด เด็ดเดี่ยว ค่อนข้างเด็ดขาด เป็นที่ยำเกรงและเป็นคนที่มีศีลธรรม เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน กลุ่มคนจะต้องมีขนาดไม่เล็กไม่ใหญ่เกินไป แต่มีความสัมพันธ์กันสามัคคีกัน มีวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการพึ่งตนเอง ขยัน ประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย [9]

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ตัวแบบ TERM เพื่อนำผลจากการวิเคราะห์ที่จะถูกนำมาสร้างเป็นร่างยุทธศาสตร์ การพัฒนาบนพื้นฐานวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากของพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี ซึ่งผู้วิจัยมุ่งหวังว่าแนวทางการศึกษาและสร้างร่างยุทธศาสตร์ที่ค้นพบจะก่อให้เกิดประโยชน์ ทำให้เข้าใจแนวทางการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นฐานวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานราก และทำให้รู้ถึงแนวทางการสร้างยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน และเป็นแนวทางการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาที่มีประสิทธิผลในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสภาพบริบทของพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี และสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน
- 2) เพื่อศึกษาวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานราก การพึ่งตนเอง ความเข้มแข็งในชุมชน พื้นที่ฝั่งตะวันออกของปทุมธานี
- 3) เพื่อสร้างและประเมินยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของปทุมธานี

นิยามศัพท์เฉพาะ

เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมที่บุคคลองค์กรชุมชนดำเนินงานด้วยตนเองหรือการร่วมมือกับผู้คนในชุมชน โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่และเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อการผลิต การตลาด การลงทุน การวางแผนการบริหารจัดการร่วมกันในเรื่องเกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เพื่อมุ่งให้เกิดรายได้ในครอบครัวและสร้างความเข้มแข็งสมดุลในชุมชน

วัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานราก หมายถึง ระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชนในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี ซึ่งมีรากฐานของสังคมเกษตรกรรม

การพัฒนาเศรษฐกิจ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างของสถาบันในระบบเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนค่านิยม ทศนคติ การบริหารจัดการ เพื่อให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น และชุมชนมีความเข้มแข็ง สมดุลสามารถพึ่งพาตนเอง มีการติดต่อค้าขายต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ และในระดับโลกได้

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นไปตามแนวทางการวิจัยของแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน โดยเป็นการบรรยายแบบพรรณนา มีการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร บทความ หนังสือ ผลงานวิชาการ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participated Observation)) และการสนทนากลุ่ม (Focus group) เมื่อได้ร่างยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สมบูรณ์แล้ว ได้ดำเนินการจัดทำแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรในพื้นที่ศึกษาวิจัยเพื่อตอบคำถามการวิจัยว่าแนวทาง

การกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนามนุษยศาสตร์ เศรษฐกิจชุมชนบนพื้นฐานวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากนั้น เป็นแนวทางที่เหมาะสมต่อการนำไปใช้ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ มีการกำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1) ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี ประกอบไปด้วย อำเภอหนองเสือ อำเภอธัญบุรี อำเภอลำลูกกา และอำเภอคลองหลวง การที่ผู้วิจัยเลือกกำหนดพื้นที่การวิจัยเป็นดังนี้เพราะพื้นที่ฝั่งตะวันออกเป็นพื้นที่เกษตรกรรมดั้งเดิม มีพื้นที่ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเกินครึ่งของจังหวัดปทุมธานี ปัจจุบันมีการขยายตัวของพื้นที่อุตสาหกรรม มีโรงงาน หมู่บ้านจัดสรร และมีเส้นทางคมนาคมสะดวกทั่วถึงและอยู่ติดกรุงเทพมหานคร

2) ขอบเขตด้านเนื้อหา แหล่งข้อมูล

งานวิจัยฉบับนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นเนื้อหาและแหล่งข้อมูลจึงประกอบไปด้วย

(1) แหล่งข้อมูลด้านเอกสารบทความ หนังสือ และผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับจังหวัดปทุมธานี การเกษตรกรรม และนโยบายหรือยุทธศาสตร์การพัฒนารัฐบาลจังหวัดปทุมธานี และเอกสารบทความ หนังสือ และผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม เศรษฐกิจฐานราก ประชาธิปไตย เศรษฐกิจพอเพียง การกำหนดนโยบายสาธารณะหรือยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนา

(2) แหล่งข้อมูลด้านบุคคล ผู้วิจัยได้เลือกแบบเจาะจง จำนวน 33 คน ได้แก่ เกษตรกร ผู้นำชุมชน ผู้นำวิสาหกิจชุมชน เกษตรอำเภอ และบุคลากรในชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยเลือกกลุ่มตัวอย่าง 340 คน เพื่อทำแบบสอบถามประเมินยุทธศาสตร์

3) ขอบเขตด้านเวลา ศึกษาระยะเวลา ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2552 - เดือนเมษายน พ.ศ. 2554

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจในชุมชนได้พบปัญหาในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี ได้แก่ อำเภอลองหลวง อำเภอธัญบุรี อำเภอลำลูกกา และอำเภอหนองเสือ จากการศึกษาสภาพบริบทปัญหาและวิธีการดำเนินการด้านเศรษฐกิจชุมชน โดยรวม เพื่อให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากในเขตพื้นที่ตะวันออกของจังหวัดปทุมธานีอย่างยั่งยืน โดยนำประเด็นที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์การพึ่งตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและหลักการวิเคราะห์เศรษฐกิจชุมชน มีความสามารถพึ่งตนเองได้ในด้าน Mind Self Reliance เท่านั้นคือ ชาวบ้านมีการพึ่งตนเองทางจิตสำนึกสามารถคิดได้ว่าควรทำอะไร แต่ตามหลักการวิเคราะห์ในการพึ่งตนเองของ TERMS Model หากจะประสบผลสำเร็จในการพัฒนาจะต้องมีความสามารถในการพึ่งตนเองทั้ง 5 องค์ประกอบ จากการวิเคราะห์พบว่า ในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานีนี้ยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งหมด ซึ่งการที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้นั้น จำเป็นต้องมีตัวแปรสำคัญ 5 ประการ จึงจะถือว่าครบองค์ประกอบตามหลักการวิเคราะห์ชุมชน [10] ดังนั้นจึงต้องนำประเด็นปัญหาที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากจึงจะเกิดการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างยั่งยืน [11] สำหรับผลจากผลการศึกษาวิเคราะห์สภาพบริบทปัญหาสภาพการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี และจากการศึกษาวิเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการวิเคราะห์การพึ่งตนเองตามแบบ TERMS Model พบว่าปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี มี 5 ประเด็นหลักในการพิจารณาเพื่อกำหนดข้อยุทธศาสตร์คือ

1) ด้านความเข้มแข็งของสังคมและชุมชน การรวมกลุ่มของชาวบ้านมีลักษณะกลุ่มเพื่อนและเครือข่ายแต่ยังไม่เป็นระบบทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง [12] แม้ชาวบ้านจะมีการพึ่งพาตนเอง มีกระบวนการและทิศทางที่ชัดเจนอยู่ในขั้นที่ 1 ซึ่งหมายถึง การพึ่งตนเองขั้นพื้นฐาน สำหรับเกษตรกรที่มีพื้นที่เพาะปลูกเป็นของตนเอง มีพื้นที่ไม่มากและมีการร่วมมือกันภายในชุมชนตามขั้นตอนทฤษฎีใหม่ในแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จากกรณีวิเคราะห์ตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามทฤษฎีใหม่ คือ มีความร่วมมือในชุมชนประกอบไปด้วย การรวมกลุ่มเกษตรกร เพื่อรวมทุนเกษตรกรในการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ และการรวมกลุ่มในกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนอยู่ในขั้นที่ 2 คือ การพึ่งพากัน จากกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน เช่นการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรอาหารแปรรูป แห่มพู่ ยาสีฟัน ยาสมุนไพร น้ำผลไม้ เครื่องหนัง เช่น รองเท้า กระเป๋า ของคนในชุมชนเขตพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี แต่ทั้งนี้ยังเป็นเพียงส่วนน้อย มีบางกลุ่มที่มีความโดดเด่น ทั้งรสชาติของอาหาร คุณภาพผลิตภัณฑ์ และการบรรจุภัณฑ์ พร้อมทั้งจะก้าวไปสู่ตลาดในประเทศ และตลาดสากลต่อไปดังเช่นผลิตภัณฑ์เครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ และไวน์ผลไม้ของนายสมชาย บุญเรือง ประธานสหกรณ์การเกษตร พื้นที่อำเภอคลองหลวง แต่ก็ยังเป็นเฉพาะชุมชนไม่ใช้ทั้งพื้นที่ฝั่งตะวันออก

ดังนั้นถ้าจะให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งแบบสมดุล จะต้องรวมไปถึงคนในชุมชนทุกพื้นที่ให้มีความร่วมมือกันในกิจกรรมทางการเกษตรและวิสาหกิจชุมชนภายในชุมชนในทุกด้านอย่างมีเหตุมีผลเพื่อเกิดความเข้มแข็ง ความสมดุล มีการกระจายรายได้ และสามารถพึ่งตนเองได้ทุกด้าน

2) ด้านความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน โดยพื้นฐานเกษตรกรในชุมชนเขตพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานีนั้น ยังขาดความรู้และทักษะ

ในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิต กระบวนการผลิต การจำหน่าย การลงทุน การทำบัญชีต่างๆ อย่างเป็นระบบ มีเพียงบางคนที่มีความพยายามเรียนรู้ในเรื่องการวางแผน กระบวนการผลิต การจำหน่าย การทำบัญชีและการบริโภค ซึ่งคนในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานีส่วนใหญ่ จะประกอบอาชีพหลักคือเกษตรกรกรม โดยอาศัยแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ตามที่เข้าใจพื้นฐานคำว่าพอเพียง ในการทำไร่นาส่วนผสม การไม่ชอบกู้หนี้ ยืมสิน การพึ่งตนเอง พึ่งพากันช่วยเหลือกันในครอบครัวผลที่ตามมาคือ การครองชีพในลักษณะความพอประมาณของคนในชุมชน เกิดการกระจายรายได้ มีความสมดุลโดยการมีบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในลักษณะพออยู่สุขสบาย ไม่ฟุ้งเฟ้อเกินพอดี บริโภคผลไม้และเนื้อสัตว์จากผลผลิตที่ตนได้ปลูกเองเลี้ยงเอง ลดค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนแต่ความจำเป็นในการติดต่อค้าขายกับระบบเศรษฐกิจภายนอกควรต้องมีการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนเพื่อให้ประชากรต้องมีการปรับตัว ซึ่งวิถีชีวิตการเกษตรดั้งเดิมไม่สามารถจัดการปัญหาด้านการวางแผนการเงิน การลงทุน การตลาด การบริหารจัดการ ดังนั้น ชาวบ้านจำเป็นต้องมีความรู้ด้านการเงิน การลงทุน การวางแผนการเงิน อย่างเป็นระบบ เช่น การทำบัญชีครัวเรือน การขอสินเชื่อจากธนาคาร แทนการจัดการเงินนอกระบบ และการลดต้นทุนการผลิต เพื่อสร้างความยั่งยืนของระบบการทำ การเกษตร หรือการต่อยอดวิสาหกิจชุมชนให้เติบโตขึ้น โดยต้องมีความรู้ความเข้าใจเพราะมีบางคนเป็นหนี้หรือกู้ยืมมา แต่ถ้ารู้จักการวางแผนการลงทุน รู้ระบบเศรษฐกิจพื้นฐานก็สามารถประสบความสำเร็จและสามารถสะสมทุนต่อยอดได้ สามารถใช้หนี้จนหมด และสะสมเงินทุนหมุนเวียนจนพัฒนาไปสู่การค้าระหว่างประเทศ ตัวอย่างเช่น นายสมชาย บุญเรือง ประธานกลุ่มสหกรณ์การเกษตรเขตพื้นที่อำเภอคลองหลวง ที่สามารถเป็นเกษตรกรยุคใหม่ก้าวทันโลก มีกำไรแบ่งปันผล

จากเงินรายได้ถึงปีละกว่าสิบล้าน จนสามารถสร้างโรงงานผลิตไวน์ผลไม้ชนิดต่างๆ ส่งออกทั่วโลก จากการรวมกลุ่มสมาชิกในชุมชน

3) ด้านการสร้างแรงจูงใจ และค่านิยมต่อสังคมเกษตรยุคใหม่ การพึ่งตนเองทางสังคม โดยศึกษาการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ซึ่งการพึ่งพิงกันยังมีความคิดแต่เรื่องผลประโยชน์หากทำอะไรไม่ได้รับผลตอบแทนก็มักจะไม่เข้าไปร่วมกิจกรรม จึงยังไม่มีชีวิตเจนหรือครอบครัวไปทุกกลุ่ม หากเกษตรกรในปัจจุบันยังมีปัญหาความตื่นตัวและความรับผิดชอบทางสังคม การไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นและการไม่เข้าร่วมการประชุม การมองเห็นแต่ปัญหาของตัวเองมากกว่าส่วนรวม ทำให้กลไกทางการสร้างเครือข่ายไม่เอื้ออำนวย เช่น ศูนย์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาอาชีพของชุมชนไม่ถูกนำมาใช้ และไม่มีสื่อการเรียนรู้เพียงพอ และควรให้ความสำคัญต่อองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเกิดจากปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองมีผลทำให้เกิดการแตกแยกแบ่งฝักฝ่าย อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกันในการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน และส่งผลให้เกษตรกรรุ่นใหม่ไม่มีแรงบันดาลใจในการต่อยอดการเกษตร หรือไม่ได้รับการปลูกฝังด้านความรู้ทางการเกษตรชาวบ้านให้มีการพึ่งตนเองทางจิตสำนึก มีจิตสำนึกดีภายในชุมชนโดย ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองได้

อย่างไรก็ตาม จากข้อสังเกตผู้ให้สัมภาษณ์ที่ประสบความสำเร็จ ไม่ได้ทอดทิ้งต่อการมีปัญหาคู่สรรคต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่นการรวมกลุ่มอาชีพ เพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนเรื่องรายได้ หรือการพยายามทำการเกษตรแบบปลอดภัย แสดงให้เห็นถึงการมีจิตใต้สำนึกในเรื่องความปลอดภัยของผู้บริโภค พยายามใช้วิธีการธรรมชาติมาใช้ในการประกอบอาชีพ เช่นปุ๋ยอินทรีย์ซึ่งมีจิตสำนึกในการคำนึงความ

ปลอดภัยของผู้บริโภค แต่มีบางส่วนเห็นว่าได้ผลซ้ำเกษตรกรบางคนจึงไม่อยากจะ จึงควรรหาทางให้ความรู้สร้างจิตสำนึกให้คำนึงความปลอดภัยของผู้บริโภค เพื่อสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์ของคนในชุมชน และจากการที่คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธจึงมีการทำกิจกรรมทางศาสนาเข้าวัดทำบุญหรืองานบุญ งานประเพณีอื่นๆ อันเป็นการแสดงถึงการมีจิตสำนึกในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ภายใต้วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้เกษตรกรมีความรักความผูกพันต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และการดำเนินงานด้านต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ

4) ด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ โดยศึกษาการจัดการทรัพยากรอย่างมีความสมดุลผลการวิเคราะห์พบว่า ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่บางพื้นที่ยังมีความเสื่อมโทรมหรือมีแต่สภาพการถดถอยนำมาใช้ในทันทีไม่ได้ ต้องปรับสภาพให้เหมาะสมก่อนนำมาใช้ จึงต้องอาศัยการเรียนรู้เพื่อการปรับแก้ ให้อยู่ในสภาพที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ ส่วนปัญหาจากสภาพดิน น้ำ ซึ่งมีคุณภาพไม่เหมาะสมต่อการทำการเกษตร ตลอดจนการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม โรงงาน และความเจริญของเมือง เช่น การสร้างบ้านจัดสรร เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ยิ่งส่งผลลบต่อสภาพแวดล้อม และปัญหาด้านมลภาวะ นอกจากนี้พื้นที่เกษตรกรรมของฝั่งตะวันออกยังมีพื้นที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาภัยธรรมชาติ เช่น ภัยแล้ง वादภัยและอุทกภัย ตลอดจนปัญหาโรคแมลงศัตรูพืช ซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะหน้าที่ควรได้รับการดูแลเตรียมพร้อม หรือการมองหาระบบการเกษตรแบบใหม่ เช่นเกษตรปลอดภัย การพัฒนาพันธุ์พืชที่แข็งแรงต้านทานโรค หรือการปลูกผักแบบไม่ใช้ดิน เป็นต้น

5) ด้านเทคโนโลยี การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีนั้นยังคงต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากบุคคลภายนอก ภายในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี ส่วนใหญ่ยังไม่ยอมรับในความรู้ความสามารถของคนพื้นที่ เห็นว่าเป็นเกษตรกร

ด้วยกันทำอาชีพเดียวกัน ทั้งๆ ที่อุปสรรคปัญหาต่างต่าง ๆ ที่สามารถเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงสามารถศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองและสามารถแก้ไข เช่น ปัญหาการแก้สภาพน้ำสภาพดิน บางที่ไม่จำเป็นต้องรอให้ส่วนราชการส่งเจ้าหน้าที่มาอบรม ดังนั้นจากการที่ต้องมีการจัดการศึกษาเรียนรู้เพื่อเพิ่มพูนทักษะในชุมชน การหาวิธีการนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้เพื่อที่จะใช้ความรู้ได้อย่างถูกต้อง/รอบรู้และไฝหาคำความรู้เพิ่มเติมเพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่ม ในประเด็นนี้จากการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากสภาพบริบทและการสัมภาษณ์เชิงลึกผลปรากฏว่า มีความต้องการให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้ความช่วยเหลือแนะนำและให้ความรู้แก่เกษตรกรและชาวบ้าน แต่ก็มีปัญหาท้องถิ่นที่มีในชุมชนยังไม่ได้รับการยอมรับเชื่อถือเท่าที่ควร ปัญหาด้านเทคโนโลยียังเป็นตัวสะท้อนถึงความเจริญ ของชุมชน และความก้าวหน้าด้านความรู้ของประชาชน และประสิทธิภาพของรัฐในการจัดสรรงบประมาณพัฒนาท้องถิ่นมิใช่แค่เพียงการขาดเครื่องมือที่ทันสมัย แต่เป็นเพราะช่องทางการจัดหาเครื่องมือคอมพิวเตอร์ไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ต่างๆ ที่สามารถติดต่อค้าขายได้ โดยผ่านทางอินเทอร์เน็ต หรือความรู้ในการใช้ เครื่อง มือ ของ คน ไม่พัฒนาไป ได้ ทัน และโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบอินเทอร์เน็ต ไม่เอื้ออำนวย เป็นต้น โดยผู้วิจัยได้กำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนา 6 ด้าน ดังนี้

- 1) การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการเพาะปลูกนำมาใช้ประโยชน์ให้ได้มากที่สุด
- 2) การสร้างแรงจูงใจให้เกิดค่านิยมต่อสังคมเกษตรยุคใหม่ และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้เกษตรกรมีความรัก ความผูกพันต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ซึ่งหมายถึง การทำการเกษตรที่มีการวางแผนจัดการอย่างเป็นระบบในด้านการผลิต

การจำหน่าย การลงทุน การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่จนสามารถเพิ่มผลผลิตที่มีคุณภาพ และเพิ่มรายได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

3) การพัฒนาความรู้ของเกษตรกร เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการประกอบการ การผลิต การจำหน่าย และการจัดการวิสาหกิจชุมชน

4) พัฒนาศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อรักษาไว้ให้เยาวชนหรือผู้สนใจได้ใช้เป็นທີ່ศึกษาเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์

5) การพัฒนาด้านปัจจัยแวดล้อมด้านระบบเศรษฐกิจชุมชน สังคม ของเกษตรกรให้มีความเหมาะสมและสภาพการณ์ในปัจจุบัน

6) การพัฒนาการทำการเกษตรแบบปลอดภัย (Organic farm)

ทั้งนี้ จากการประเมินความเหมาะสมของยุทธศาสตร์ด้วยการทำแบบสอบถามพบว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากเขตพื้นที่ตะวันออกจังหวัดปทุมธานีพบว่า ยุทธศาสตร์ที่สร้างขึ้นนี้ได้ดำเนินการตามขั้นตอนของการศึกษาวิจัยเป็นยุทธศาสตร์ที่มีความครอบคลุมทุกด้านสามารถนำไปใช้ได้จริงและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรในการประกอบอาชีพทำให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ตะวันออกจังหวัดปทุมธานีได้อย่างยั่งยืน โดยมีการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการและผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษาวิจัย มีความชัดเจนเหมาะสม สามารถนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างแท้จริง [13] และยุทธศาสตร์นี้มีความครอบคลุมในทุกมิติตามกรอบการวิจัยทั้งในด้านทฤษฎีการวิเคราะห์แบบ SWOT โดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและแนวคิด TERMS MODEL ของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ สามารถนำแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวไปสร้าง HEART Model

ซึ่งรูปแบบ HEART MODEL เป็น MODEL ที่มุ่งเน้นความเข้มแข็งของจิตใจ การมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาใดๆ ให้ได้ทุกอย่างต้องเริ่มต้นที่ใจของตนเองก่อน และทุกคนในชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง ร่วมกิจกรรมเพื่อมุ่งสู่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ต้องการด้วยวิธีการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพย่อมจะทำให้มีวิถีชีวิตที่ดี มีสุขภาพพลานามัยที่แข็งแรงสมบูรณ์มีความสุข ทั้งนี้ HEART MODEL มีองค์ประกอบจาก

H = (Health) ซึ่งเป็นจากการนำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ให้เอื้อต่อการเพาะปลูก ทำให้สังคมหรือชุมชนที่เข้มแข็งเปรียบเหมือนคนที่มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง คือการพัฒนาปัจจัยแวดล้อมด้านเศรษฐกิจ สังคมของเกษตรกรให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน

E = Economics and Education คือ การพัฒนาความรู้ของเกษตรกรเพื่อเสริมสร้างศักยภาพการผลิต การจำหน่าย และการจัดการวิสาหกิจชุมชน การรวมกลุ่มสหกรณ์การเกษตรเพื่อการพึ่งพากันในชุมชน การทำบัญชีครัวเรือน

R= Resources and Reason เพื่อพัฒนาด้านปัจจัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชน ใช้อย่างประหยัด ถูกวิธี มีเหตุผลทำไม้อย่างไร เพื่ออะไร โดยวิธีใด ส่งผลต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ชุมชนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน

A= Actions and Agriculture คือ วิธีการดำเนินงานที่เป็นระบบ เป็นการสร้างแรงจูงใจและคำนึงต่อสังคมเกษตรยุคใหม่ เพื่อให้เกษตรกรมีความรัก ความผูกพันต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยการนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้อย่างถูกวิธีภายใต้สังคมและวัฒนธรรมชุมชน

T= Technology and Training เป็นการยกระดับด้านความรู้และเทคโนโลยีที่มีการ

เปลี่ยนแปลงทันสมัยอยู่เสมอทั้งในด้านข่าวสารข้อมูลและเทคโนโลยีการผลิต ตลอดจนการอำนวยความสะดวกในด้านการขนส่ง การทำธุรกรรมทางการเงินในอนาคต ซึ่งการดำเนินไปในทิศทางดังกล่าวจะทำให้เป็นการยกระดับและพัฒนาสังคมเกษตรยุคใหม่ซึ่งหมายถึงสังคมเกษตรที่พึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและมีความเข้มแข็งสมดุขของชุมชนตามหลักแนวคิดของ TERMS MODEL และที่สำคัญคือเป็นการพัฒนาตามกรอบวัฒนธรรมฐานราก

ผู้วิจัยได้กำหนด HEART MODEL ร่วมกับการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากในทุกพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน และจะก่อให้เกิดแนวความคิดของคนรุ่นใหม่เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในแง่มุมอื่นให้มากยิ่งขึ้น

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่องการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ฝั่งตะวันออกจังหวัดปทุมธานีนั้น ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาตามขั้นตอนของการวิจัย ซึ่งเป็นไปตามแนวทางการวิเคราะห์ชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น [14] ทำให้สามารถเข้าใจถึงสภาพเศรษฐกิจ และบริบทของชุมชนในพื้นที่การวิจัยได้ โดยเฉพาะแนวทางการวิเคราะห์เศรษฐกิจชุมชนโดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึกซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง อันหมายถึงการซักถามตามแนวคำถามที่วางไว้ แต่สามารถขยายคำถามออกไปเพื่อให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมฐานราก ค่านิยม แนวคิด ความเชื่อของคนในชุมชนได้ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลโดยใช้แนวทางดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลด้านเศรษฐกิจชุมชนได้ชัดเจน โดยเฉพาะสภาพบริบท

ของพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ติดกับเส้นทางคมนาคมสายหลัก การเดินทางเข้าสู่กรุงเทพมหานคร และเป็นพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลของการขยายตัวของเมือง และภาคอุตสาหกรรม ทำให้ในภาพกว้างของชุมชนนั้นกลายเป็นเมืองอุตสาหกรรม มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น แต่ในวิถีชีวิตและแนวคิดค่านิยมที่เกิดจากวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้านในพื้นที่ มีความเป็นชุมชนเกษตรกรรม ดังนั้นวิถีวัฒนธรรมฐานรากจึงเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีลักษณะของการทำการเกษตรเพื่อการบริโภคและค้าขายในชุมชน เป็นไปตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรกรส่วนใหญ่มีแนวคิดการทำการเกษตรแบบผสมผสาน ฟังพาทฤษฎีการที่มีในชุมชน แต่การขยายตัวของเมือง ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรมการผลิต การค้าขาย และนโยบายทางเศรษฐกิจของประเทศที่มุ่งส่งเสริมการขยายตัวของการส่งออกพืชผลทางการเกษตร หรือการเติบโตเชิงปริมาณ ทำให้วิถีชุมชนแบบดั้งเดิมมีการปรับเปลี่ยนและทำให้เกิดปัญหาอันส่งผลต่อบัจจัยทางเศรษฐกิจชุมชน ผลจากการศึกษาวิเคราะห์สภาพบริบทปัญหา สภาพการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี และจากการศึกษาวิเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการวิเคราะห์การพึ่งตนเองตามตัวแบบ TERMS Model ที่มีปัญหาและส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากมาสร้างยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานี ซึ่งการวิเคราะห์ปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบของเศรษฐกิจชุมชนดังกล่าว ทำให้ภาพของการวิเคราะห์ความต้องการของชุมชนชัดเจนขึ้นถึงความต้องการของชุมชน สรุปได้ว่า สิ่งที่ชุมชนต้องการในการพัฒนาและแก้ไข คือ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ด้านทรัพยากรบุคคล ด้านเงินทุน

ด้านเทคโนโลยี ส่วนด้านสภาพปัญหาด้านสังคมการเมือง วัฒนธรรม ประเพณีและศาสนานั้น ส่วนหนึ่งมีปัญหาในเรื่องของการได้รับค่านิยมของสังคมเมือง แต่ถือเป็นจุดแข็งในด้านของการมีรากฐานของวิถีวัฒนธรรมฐานรากของชุมชนเกษตรกรรมกรมีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกัน และค่านิยมในการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งมาจากความเทิดทูนในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

จากผลการลงพื้นที่วิจัยดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยกำหนดเป็นแนวทางการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน นั่นคือ ตัวแบบ HEART MODEL คำว่า HEART หมายถึง หัวใจ ซึ่งผู้เกี่ยวข้องและผู้วิจัยต้องการให้เป็นการพัฒนาจากแก่นสำคัญ ฐานราก ของสังคมหรือวัฒนธรรมของชุมชนเนื่องจาก การพัฒนาใดใดจะต้องเริ่มจากตัวบุคคลที่เป็นผู้ดำเนินการทุกอย่างต้องเริ่มต้นที่ใจที่จะมีจุดมุ่งหมาย HEART MODEL จึงมีความหมายคือ การมุ่งสร้างยุทธศาสตร์โดยการใช้ใจเป็นส่วนสำคัญ เริ่มจากการมีจิตใจที่มุ่งมั่นในการพัฒนาการสร้างความเข้มแข็งของจิตใจของชุมชนและส่วนประกอบของคำว่า HEART นั้น ก็เป็นการถอดแบบมาจากแนวทางการวิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชน นั่นคือ TERMS MODEL ที่ได้นำมาใช้ในการวิเคราะห์ชุมชนในงานวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีการขับเคลื่อนโดยความร่วมมือร่วมใจของคนชุมชน จากแนวทางการสร้างยุทธศาสตร์ดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยนำมาเป็นแนวทางในการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นฐานวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ฝั่งตะวันออกจังหวัดปทุมธานี โดยแนวทางดังกล่าวเป็นการเสริมความเข้มแข็งของชุมชนจากจุดแข็ง (Strength) ในด้านจิตใจ และรากฐานวัฒนธรรมของชุมชนเกษตรกรรม และสร้างสิ่งที่ขาดหรือเสื่อมโทรมตามการวิเคราะห์จุดอ่อน (Weakness) ของชุมชน เพื่อให้ชุมชน

สามารถเอาชนะอุปสรรค (Threat) และใช้โอกาส (Opportunities) ที่มีในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างยั่งยืนตามแนวทางการวิเคราะห์ SWOT ANALYSIS [15]

ทั้งนี้ ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นฐานวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ฝั่งตะวันออกจังหวัดปทุมธานี ที่ผู้วิจัยได้กำหนดขึ้นนั้น มาจากการวิเคราะห์สภาพบริบทของชุมชนและปัญหา ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการร่างยุทธศาสตร์ในเบื้องต้น จากนั้นได้นำร่างยุทธศาสตร์ฯ เสนอต่อที่ประชุมกลุ่มตัวอย่างเพื่อทำการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อปรับปรุงแก้ไขร่างดังกล่าวให้มีความสมบูรณ์ และได้นำไปสู่การนำเสนอเพื่อรับฟังความคิดเห็นต่อชุมชนผ่านการทำแบบสอบถามสำรวจความคิดเห็นต่อร่างยุทธศาสตร์ดังกล่าว ซึ่งผลการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยกับร่างยุทธศาสตร์ฯ ว่ามีความเหมาะสมกับสภาพปัญหา ความต้องการเหมาะสมที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ฝั่งตะวันออกจังหวัดปทุมธานี ทั้งนี้ร่างยุทธศาสตร์ทั้ง 6 ด้าน มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและมีความเหมาะสมเป็นที่ยอมรับของสมาชิกชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ต่อการนำร่างยุทธศาสตร์ดังกล่าวมาใช้ในพื้นที่ เพราะร่างยุทธศาสตร์ทั้ง 6 ด้าน ได้ถูกกำหนดขึ้นสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และพื้นฐานวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากของพื้นที่ฝั่งตะวันออกจังหวัดปทุมธานี ตามปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบของเศรษฐกิจชุมชน

จากการแยกตามหัวข้อปัจจัยทางเศรษฐกิจชุมชนเพื่ออภิปรายถึงความสอดคล้องของสภาพปัญหา ความเหมาะสมของการสร้างยุทธศาสตร์ฯ และแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะเห็นได้ว่า แนวทางการสร้างยุทธศาสตร์พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนฝั่งตะวันออกของจังหวัดปทุมธานีนั้น คือการสร้างยุทธศาสตร์จากการศึกษาและทำความเข้าใจความ

ต้องการแท้จริงของคนในชุมชนโดยการยึดหัวใจของชุมชนเป็นที่ตั้ง นั่นคือการมองไปยังวิถีวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากเพื่อนำเอาความเข้มแข็งของวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจมาเป็นตัวตั้ง สร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมที่เข้มแข็ง เพื่อให้เป็นภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบจากระบบเศรษฐกิจและสังคมภายนอก [16] ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มิใช่การสร้างยุทธศาสตร์ที่กำหนดไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นความสามารถในการแข่งขันกับต่างประเทศ [17] หรือแนวทางการเพิ่มตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมหรือรายได้ประชาชาติ [18] จากผลการวิจัยพบว่าพื้นที่ฝั่งตะวันออกของปทุมธานีส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม และมีรากฐานวัฒนธรรมของสังคมการเกษตร ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้มีระบบเกษตรกรรมที่เข้มแข็งจึงเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน และแนวทางการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเช่นนี้เหมาะสมต่อการเป็นแนวทางในการสร้างยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่อื่นต่อไป

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาถึงจุดอ่อน จุดแข็งของงานวิจัยเพื่อการพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น และเพื่อให้ผลของการทำวิจัยมีส่วนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน สามารถแก้ปัญหาได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนอย่างมีคุณภาพเพิ่มมากขึ้น

2) ควรมีการศึกษาในแต่ละประเด็นปัญหาการวิจัยที่มีผลต่อเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่อื่นที่มีความเข้มแข็ง เพื่อจะได้องค์ความรู้ใหม่เพิ่มมากขึ้นในการทำวิจัยครั้งต่อไป และสามารถนำมาปรับสร้างยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาในแต่ละด้านให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทชุมชนเพิ่มมากขึ้นอยู่เสมอ

3) ควรลงพื้นที่ติดตามสภาพการณ์ตามโอกาสที่มีเพื่อศึกษาข้อมูลในการที่จะพัฒนาผลงานวิจัยครั้งใหม่ให้มียุทธศาสตร์ที่ทันต่อสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงสามารถนำไปใช้ได้เหมาะสมกับสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น

4) ควรมีการนำผลของการดำเนินการวิจัยไปเสนอต่อสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาในจังหวัดใกล้เคียง เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ มหาวิทยาลัยรังสิต มหาวิทยาลัยปทุมธานี เพื่อส่งเสริมการนำไปใช้เป็นแนวทาง

ในการต่อยอดการวิจัยของผู้อื่น เช่นการวิจัยเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนวัฒนธรรมด้านอื่นๆ การวิจัยทดลองเกี่ยวกับการพัฒนาความปลอดภัยจากสารพิษทางการเกษตร การเกษตรชีวภาพ การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น เพื่อทำให้เกิดคุณภาพทางการผลิต มียอดจำหน่ายสูงขึ้น มีรายได้ที่มั่นคง มีการกระจายรายได้ และเกิดความเข้มแข็งแบบสมดุล คนในชุมชนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ส่งผลให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- [1] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2545). *เศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- [2] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). *การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- [3] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2549)*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- [4] อภิชัย พันธเสน. (2542, สิงหาคม). เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์ตามความหมายของนักเศรษฐศาสตร์. ใน *เอกสารการประกอบการสัมมนาวิชาการ TDRI ประจำปี 2542 เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง*. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- [5] สุจิตรา ตุลยาเดชานนท์. (2551). *การบัญชีบริหารเพื่อการตัดสินใจประยุกต์ตามปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง*. คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [6] จัตรีทิพย์ นาดสุภา. (2548). *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนข้อเสนอในทฤษฎีในบริบทต่างสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: วิถีทรรศน์.
- [7] จัตรีทิพย์ นาดสุภา; และคณะ. (2541). *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา*. กรุงเทพฯ: วิถีทรรศน์.
- [8] พอพันธ์ อูยานนท์. (2547). *เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านกลาง*. สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- [9] สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2540). *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [10] Hirschman, Albert O. (1958). *The strategy of economic development*. New Haven: Yale University Press.
- [11] Gerry Johnson and Kevin Scholes. (2007). *Exploring Corporate Strategy: Text and Cases*. United Kingdom: Financial Times Prentice Hall.
- [12] Jesus Chavarria Jose Calos. (1979). *Mariatequi and The Rise of Modern Peru 1890 -1930*. Ablbuquerque: University of New Mexico Press.

- [13] สุเทพ สุนทรเกษม. (2540). *ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย : พื้นฐานแนวความคิดทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรม*. เชียงใหม่: โกลบอลวิชั่น.
- [14] สุเมธ ตันติเวชกุล. (2544). *เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริได้เบี่ยงพระยุคคลบาท*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- [15] สุดใจ ทูลพานิชย์กิจ. (2547). *หลักการพัฒนาเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [16] ประเวศ วะสี. (2541). *ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ปาฐกถาพิเศษ ป่วย อึ้งภากรณ์*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- [17] ประเวศ วะสี. (2542). *เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- [18] เฉลียว บุรีภักดี. (2552). *การวิจัยและพัฒนาวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงในภาคเกษตรกรรมพื้นฐาน โดยอิงกรอบความคิดเชิงระบบ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.